

Κουκούλι μεταξοσκώληκα της μουριδας (έγκάρσια τομή): α) μεμβράνη, β) χρυσαλλίδα, γ) υπολείμματα δέρματος κάμπης.

λη μάγιστρος του μουσικού χορού (άρχιμουσικός) των ανακτόρων. Μόνασε στο μοναστήρι του Αγίου Αθανασίου στο Άγιο Όρος. Εισήγαγε στη βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική νέα στοιχεία μελωδίας και ανανέωσε τη σημειογραφία της («Κουκουζέλια σηματοδωνά»). Έγραψε εκκλησιαστικούς ψαλμούς, που μελοποίησε με βάση διάφορες βουλγαρικές μελωδίες («Πανικάντιλο βουλγαρικό»). Τά φωνητικά του έργα είναι μονωδίες περίπλοκης δομής και πλούσιες σε μελωδικά στοιχεία. Επίσης έγραψε και πραγματεία για τη θεωρία της εκκλησιαστικής μουσικής.

Έργα: Πνευματικά μουσικά δημιουργήματα του Αγ. Ιωάννη Κουκουζέλη, Σόφια, 1938.

Κουκούλεβιτς - Σακτσίνσκι Ίβάν (1816 – 1889). Κροάτης πολιτικός, συγγραφέας και ιστορικός. Στη δεκαετία του 1840 άνηκε στη φιλελεύθερη πτέρυγα του Ιλλυρικού κινήματος. Από τους πρωτεργάτες της σύγκλησης του Σλαβικού Συνεδρίου της Πράγας που έγινε στη διάρκεια της Έπανόστασης του 1848. Από το 1861 - 1867 χρημάτισε μέγας ζουπάνος του Ζάγκρεμπ. Το 1863 ίδρυσε το Έθνικό Κόμμα, που ακολουθούσε φιλο - αυστριακή πολιτική. Ο Κ. έβαλε τα θεμέλια της σύγχρονης κροατικής ιστοριογραφίας και αρχαιογραφίας. Το 1850 ίδρυσε τη Γιουγκοσλαβική Ιστορική Έταιρεία που εξέδιδε το έτησιο «Αρχείο της Γιουγκοσλαβικής Ιστορίας» (1850 - 75). Ανέλαβε την πρώτη επιστημονική έκδοση χρονικών και διαταγμάτων, που αναφέρονταν στην Ιστορία των Νότιων Σλάβων από το 13ο ως το 18ο αί., καθώς και τών νομικών εγγράφων από τόν 9ο ως το 19ο αί. Το βιβλίο του *Ο αγώνας των Κροατών ενάντια στους Μογγόλους και Τάταρους* (1863) διατηρεί και σήμερα την επιστημονική του αξία.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Κουκούλες Φαίδων (1881, Έρμούπολη Σύρου - 1956, Αθήνα). Βυζαντινολόγος, καθηγητής του δημόσιου και ιδιωτικού βίου των Βυζαντινών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1931 - 1951). Σπούδασε στη φιλοσοφική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, και κλασική φιλολογία, γλωσσολογία, παπυρολογία και παιδαγωγικά στη Γερμανία (Γένα και Μόναχο). Το 1904 διορίστηκε στη Μέση Εκπαίδευση και το 1911 έγινε συντάκτης του *Ιστορικού Λεξικού* της Ακαδημίας Αθηνών το 1928 - 1931 διευθυντής του. Από το 1926 καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ως το 1931). Είναι από τους ιδρυτές της ε' Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών και γενικός γραμματέας της στα 1918 - 1955. Το 1951 εκλέχτηκε ακαδημαϊκός.

Έργα: Ολιοντυικά. Ιστορία της Βαμβακούς. Βασιλείου του Μεγάλου δόξα παιδαγωγικά. Διά της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού βίου. Έκ του βίου των Βυζαντινών, Παρατηρήσεις και διορθώσεις εις τούς ελληνικούς παύρους. Μεσαιωνικοί και νεοελληνικοί σύνδεσμοι. Βυζαντινόν παραμύθι. Η μοναχή Θεοδόουλη. Βυζαντινών Βίος και πολιτισμός. Θεσσαλονίκης Εύσταθίου τά λαογραφικά κ.ά.

κουκούλι. Προστατευτικός σχηματισμός της χρυσαλλίδας πολλών εντόμων. Το κ. πλέκεται συνήθως από μετάξινη κλωστή, που εκκρίνει ή προνύμφη πριν φτάσει στο στάδιο της χρυσαλλίδας. Τέτοιου τύπου κουκούλια πλέκουν πολλές πεταλούδες, μεταξοσκώληκες και μερικά μυρμήγκια, που τα κουκούλια τους, λανθασμένα πολλές φορές, θεωρούνται ότι είναι τά άβγά τους. Πολλές προνύμφες σκαθαριών, π.χ. των ρυγχυτών καθάρων του γένους Cionus, φτιάχνουν κουκούλια με βλέννα που εκκρίνουν τό χρόνο της μεταμόρφωσής τους σε χρυσαλλίδες. Σε μερικά έντομα ή μεταμόρφωση σε χρυσαλλίδα γίνεται μέσα στο περίβλημα που ζει ή προνύμφη. Τά ψευδοκουκούλια ή χρυσαλλίδια σε πολλά είδη μύγας είναι τά δέρματα των προνυμφών που ξμειναν μετά τη μεταμόρφωσή τους. Γεωσκώληκες, βδέλλες, άραχνες και μερικά μαλάκια σχηματίζουν ώμορφα κουκούλια και έκκολλάπτονται μέσα στα κουκούλια αυτά.

κουκούλι μεταξοσκώληκα. Τό περίβλημα που σχηματίζουν οι κάμπιες του μεταξοσκώληκα, πριν από τη μεταμόρφωσή τους σε χρυσαλλίδες και τό όποιο αποτελεί τήν πρώτη ύλη για τό φυσικό μετάξι. Τά κουκούλια του μεταξοσκώληκα της μουριδας έχουν τή μεγαλύτερη έμπορική αξία. Χρησιμοποιούνται όμως επίσης τά κουκούλια του κινέζικου μεταξοσκώληκα της βαλανιδιάς, του μεταξοσκώληκα του αιλάνθου κ.ά. Οι κάμπιες των μεταξοσκώληκων αυτών εκκρίνουν ένα διπλό μετάξινο νήμα, αποτελούμενο από πρωτεϊνική ίνονη, τήν κολλώδη ουσία μεταξίνη, χρωστική και άλλες ουσίες. Πλέκοντας τό νήμα της ή κάμπια, τό τοποθετεί γύρω από τό σώμα της σε σχήμα β, και οι άγκυλές αυτές αποτελούν τή βάση που πάνω της θά τυλιχτεί τό κουκούλι. Ένα συνεχές νήμα μετάξης μπορεί νά φτάσει στα 1.200 μ. μήκος και στα 20 - 30 μικρόν πάχος. Τά κουκούλια του μεταξοσκώληκα της μουριδας είναι ωοειδή, άτρακτοειδή, ή κυλινδρικά. Τά κουκούλια επιλέγονται για χρησιμοποίηση και υποβάλλονται σε κατεργασία με ζεστό δέρα ή άτμό για νά καταστραφεί ή χρυσαλλίδα πριν γίνει ή μεταμόρφωσή της σε πεταλούδα και καταστρέψει τό κουκούλι κατά τήν έξοδό της από αυτό. Μετά τήν κατεργασία αυτή, τά κουκούλια ξηραίνονται μέ τρόπο που νά μή μολυνθούν κατά τήν αποθήκευση. Τό βάρος ενός ζωντανού κουκουλιού είναι 1,5 - 3,5 γραμ. και τό βάρος του, όταν είναι έτοιμο για ξετύλιγμα, είναι 350 - 550 gr. Τά κουκούλια των θηλυκών είναι πιό βαριά κατά 20% από τών άρσενικών.

Βιβλιογραφία: Μιχάηλοφ Ε. Ν., *Στηροτροφία*, Μ., 1950. *Έγχειρίδιο στηροτροφίας*, Μ., 1966. Α. Ν. Μιχαηλοφ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Κουκουνδρά. Χωριό της μεσόγειας Πυλίας στη Μεσσηνία, ανάμεσα στα χωριά Πύλα και Χανδρινός. Ως τό 1958 ήταν άγνωστη αρχαιολογικά περιοχή. Ανασκαφές για μεγάλο χρονικό διάστημα (1958 - 1963) έκανε ο Μαρινάτος, που ταύτισε, άτυχώς, τήν περιοχή μέ τή Σαφάγια και τή Χάραδο, τοπωνύμια που διαβάστηκαν στις πινακίδες του ανακτόρου του Έγκλιανού. Οι μυκηναϊκές αρχαιότητες έπισημάνθηκαν ΒΑ, Α, ΝΑ, Ν, Δ του χωριού,

σε σημαντική απόσταση από αυτό (800 - 1.500 μ. αντίστοιχα).

Τά παλαιότερα εύρηματα προέρχονται από τά τέλη της Μεσοελλαδικής (ΜΕ) και τίς αρχές της Μυκηναϊκής εποχής και καλύπτουν τό σύνολο της μεταβατικής αυτής εποχής της πρωτοϊστορικής Έλλάδας. Η μετάβαση από τή ΜΕ στη Μυκηναϊκή εποχή έγινε άμαλά, όπως διαπιστώθηκε και σε πολλές άλλες θέσεις στη Μεσσηνία.

Στή θέση Καταραχάκι (άνατολικά του χωριού) βρέθηκε καμπυλόγραμμο κτίσμα, μέ πρόδομο και κυρίως δωμάτιο και άψίδα στα άνατολικά. Αντιπροσωπεύει αυτή τή μεταβατική περίοδο των αρχών της Μυκηναϊκής εποχής, αλλά δέν έχει άνασκαφεί άκόμα άολκληρωτικά. Στή θέση Γουβαλάρη υπάρχουν πολλά τυμβοειδή έξάρματα, τό πρώτο από τά όποια άνάσκαψε ο Μαρινάτος και βρήκε τρεις μικρούς πρωτόκοιτους τάφους, που δέν διακρινόταν ή είσοδός τους και σε ένα άλλο (έξαρμα) τούς δύο μεγαλύτερους θολωτούς τάφους της περιοχής, που άνήκαν στους ντόπιους μεγαλοκτηματίες. Οι τάφοι είχαν χρησιμοποιηθεί σαν οικογενειακοί έναλλάξ από τά τέλη της ΜΕ ως τά τέλη της Μυκηναϊκής εποχής. Περιλάμβαναν πολλά κτερίσματα: χρυσούς θυσάνους, σφραγιδόλιθους, πλήθος άγγείων, όπως έπικασσιτερωμένες κύλικες, δειροκύπελλα και κρατήρες μέ παραστάσεις πουλιών (ΠΑΑ 41, 1966, 13 - 25, ΑΕ 1964, 1 - 14) και υπολείμματα από όδοντόφρακτα κράνη (δερμάτινα κράνη μέ επένδυση από κομμάτια δοντιών άγριόχοιρων). Στόν έναν τάφο βρέθηκαν ίχνη από μεταγενέστερη λατρεία (Αρχαϊκών χρόνων και μετά), καθώς και όστά από περίπου 14 ίπποειδή, τρία από τά όποια, τουλάχιστον, ήταν άκατάλληλα για εργασία και τά άφησαν νά πεθάνουν στόν τάφο αυτό.

Από τό 1973 συνεχίστηκαν οι άνασκαφές στα άλλα τυμβοειδή έξάρματα. Ένα έξαρμα περιείχε ένα θολωτό τάφο μέ έξωτερικό πεταλοειδές περίγραμμα των πρώιμων μυκηναϊκών φάσεων. Άλλο έξαρμα περιλάμβανε 10 θολωτούς τάφους μικρού μεγέθους (διάμετρων 1,55 - 4,80 μ.). Έξι από αυτούς περικλείονταν από όριοθετικό περίβολο. Όλοι ήταν θολωτοί, ό 2 είχε έξωτερικά πεταλόσχημο σχήμα, ό 8 ήταν τελείως υπέργειος και είχε κτιστεί πάνω από τούς 7, 9 και 10, ό όποιος είχε μεγάλο άνώφλι και περιείχε τό θαυμασιότερο και μεγαλύτερο κύπελλο του τύπου Κεφτί του μυκηναϊκού κόσμου.

Οι τάφοι αυτού του έξάρματος, όπως και άλλης της Μεσσηνίας άνηκαν στο νεκροταφείο του πληθυσμού της περιοχής και άρχισαν νά κατασκευάζονται στις αρχές της Μυκηναϊκής εποχής τό άργότερο, σε μία περίοδο που στις Μυκήνες χρησιμοποιούνταν άκόμη οι λακκοειδείς τάφοι. Σε μικρή απόσταση είχε σκαφτεί και ό θολωτός τάφος στα Πολλά Δένδρα. Έτσι, έχουμε τό μεγαλύτερο νεκροταφείο θολωτών τάφων στο Αιγαίο και γενικότερα σε όλο τό μυκηναϊκό κόσμο μέ 17 ταφικά μνημεία αυτού του είδους, που θά αύξηθούν κατά μερικές δεκάδες άκόμη στις προσεχείς άνασκαφές.

Τό 1958 σκάφτηκε νότια της Κ. ό θολωτός τάφος Λεονταρίτη, (διάμετρος 4,20 μ.), υπέργειος μέ μικρή έπιχωμάτωση γύρω από τά θεμέλιά του. Περιείχε ένα αλυπτιακό σκαρβαίο του 16ου π.Χ. αί., που άποδεινύει τήν ύπαρξη έμπορικών σχέσεων ανάμεσα στις δύο περιοχές. ΝΑ, στη θέση Φυτιές, έχουν άνασκαφεί δύο θολωτοί τάφοι διαμέτρου 6 μ. Στο

δεύτερο από αυτούς βρέθηκε (1973) μία άσυλητη γυναικεία ταφή με ένα χρυσόδετο σφραγισδοκύλινδρο (15ου π.Χ. αι.), έναν από τους τρεις που υπάρχουν από τη Μυκηναϊκή Ελλάδα. Στη θέση Παλαιοχώρια, Δ του χωριού, ανασκάφηκε (1961) οικογενειακός υπέργειος θολωτός τάφος των πρώιμων μυκηναϊκών φάσεων με λεπτότατα θεμέλια, όπως και οι άλλοι του Γουβαλάρη. Ο τάφος αυτός χρησιμοποιήθηκε και στην ύστατη μυκηναϊκή φάση (ΥΕ ΙΙΙΓ) και σε αυτόν βρέθηκε σφραγιστόλιθος με σχηματοποιημένη παράσταση βουκράνων. Δίπλα, σχεδόν, υπήρχε έκτεταμένο κοσμικό κτίσμα της ΥΕ ΙΙΙ Β φάσης (13ος π.Χ. αι.). Στην Ακόνα, ΒΑ του χωριού, ανασκάφηκαν δύο θολωτοί τάφοι. Στόν ένα από αυτούς ανακαλύφθηκαν ίχνη μεταγενέστερης ταφικής λατρείας στους Ύστερογεωμετρικούς χρόνους και στην Αρχαϊκή εποχή.

Με τις ανασκαφές, κατά βάση του Μαρινάτου, διαπιστώθηκε ότι συχνά οι θολωτοί τάφοι κτίζονταν κατά ζεύγη (Μαρινάτος) και επειδή άνηκαν στην ίδια οικογένεια χρησιμοποιούνταν έναλλάξ σαν οικογενειακοί. Η διαπίστωση αυτή άνηκει στον Μαρινάτο, αλλά παρατηρήθηκαν πολλές εξαιρέσεις.

Βιβλιογραφία: Στ. Μαρινάτος, ΠΑΕ 1958 - 63. Γ. Σ. Κορρές, ΠΑΕ 1974 - 75. Γ. Σ. Κορρές

κουκουνάρα (βιολ.). Σύνολο σποροφόρων στροβίλων στις άκρες των βλαστών των κωνοφόρων. Συχνά ο όρος «κ», άπαντάται σαν συνώνυμος του στροβίλου.

κουκουνάρια. Γενική όνομασία των σπερμάτων της κουκουναριάς (*Pinus sibirica*)

κουκουναριών στεγνωτήρας. Κατασκευή για την ξήρανση των κουκουναριών των κωνοφόρων ειδών και την εξαγωγή από αυτά των καρπών. Υπάρχουν σταθεροί και κινητοί. Από τους σταθερούς περισσότερο χρησιμοποιούν τους σ.κ. κατασκευής του Β. Γ. Κάππερ, που άποτελεί διώροφη έγκατάσταση (έπιφάνεια περίπου 30 μ²), στόν πρώτο όροφο της οποίας είναι τοποθετημένοι δύο κυλινδρικοί θάλαμοι ξήρανσης και φούρνος θέρμανσης, στην υπερκατασκευή υπάρχει θάλαμος στεγνωμάτος για τό προκαταρκτικό στέγνωμα των κουκουναριών. Στο θάλαμο στέγνωμάτος της υπερκατασκευής διατηρείται θερμοκρασία 25 °C, στους θαλάμους ξήρανσης περίπου 55 °C. Οι κύλινδροι των θαλάμων ξήρανσης είναι από συρτάμινο πλέγμα που διαίρειται σε τέσσερις τομείς.

Στή διάρκεια της ξήρανσης οι κύλινδροι κάθε 20 - 30 λεπτά περιστρέφονται για να πέσουν οι καρποί από τά κουκουνάρια, που στέγνωσαν. Η ξήρανση διαρκεί περίπου ένα είκοσιτετράωρο. Η παραγωγικότητα για έναν κύκλο εργασίας είναι 4,5 χλγρμ. καρπών. Οι κινητοί σ.κ. τοποθετούνται στην καρότσα του αυτόκινήτου (φορτηγού).

Κουκουνόρ (μογγολικά σημαίνει γαλάζια λίμνη) ή Ταινχάι. Η μεγαλύτερη κλειστή όρεινή λίμνη της Κεντρικής Ασίας, στην Κίνα. Μήκος 105 χλμ. περίπου, πλάτος ως 65 χλμ., έπιφάνεια περίπου 4,2 χιλ. χλμ² και τό μεγαλύτερο γνωστό βάθος 38 μ. Βρίσκεται σε ύψος 3.205 μ. και καταλαμβάνει τό κεντρικό τμήμα της πεδιάδας Κουκουνόρ. Οι άκτές της είναι λίγο διαμελισμένες και οι άρχικά ήπειρωτικές αναβαθμίδες της πολύ άναπτυγμένες (ύψος ως 50 μ.). Ο πυθμένας της έχει κούρως ήλυ. Έχει, επίσης, μερικά άμμώδη νησιά. Στην

Κουκουνόρ έκβάλλουν 23 ποταμοί, από τους όποιους ο μεγαλύτερος (ο Μπουχάιν - Γκιόλ), σχηματίζει δέλτα, που εισέρχεται στο δυτικό τμήμα της Κουκουνόρ. Η καλοκαιρινή πλημμυρίδα των ποταμών προκαλεί έποχιακές διακυμάνσεις της στάθμης της λίμνης Κ. Τό καλοκαίρι τό νερό της θερμαίνεται ως τους 18 - 20 °C, ενώ παγώνει από τό Νοέμβριο ως τό Μάρτιο. Η μεταλλοποίηση του νερού της λίμνης κατά τις ξηρές περιόδους φτάνει τά 11,3 γραμ. ανά λίτρο. Έχει ψάρια, κυρίως της οικογένειας των κυπρίνων. Από τους Εύρωπαϊους πρώτος εξερεύνησε την Κουκουνόρ ο Ν. Μ. Πρζεβάλσκι, τό 1872.

Κουκουνόρ. Όροσειρά στην Κίνα, τμήμα της όρεινης άλυσίδας Νανσάν. ΝΔ συνορεύει με την πεδιάδα Κουκουνόρ. Τό μήκος της είναι πάνω από 300 χλμ. και τό ύψος της φτάνει ως 4.120 μ. Συνίσταται από γρανίτη και άλλα κρυσταλλικά πετρώματα. Στο κεντρικό τμήμα σχηματίζει στενή, ύψηλή όρεινή άλυσίδα, με χιόνια και μικρούς παγετώνες. Προς Δ και Α χαμηλώνει άπότομα, άποκτώντας μεσοορεινή μορφή. Έκεί κυριαρχούν τά ξηρά στεππώδη έδάφη, που κατά τόπους καλύπτονται από χερσποειδέις θάμνους.

Κουκουνόρ πεδιάδα. Πεδιάδα μεταξύ των όροσειρών Ταισιλίν ΒΑ και Κουκουνόρ ΝΔ, στα όρια του όρεινου συστήματος Νανσάν, στην Κίνα. Ύψος 3,2 - 3,4 χιλ. μ. Στο κεντρικό τμήμα βρίσκεται ή λίμνη Κουκουνόρ. Άποτελείται κυρίως από ψαμμίτες και άσβεστόλιθους, που καλύπτονται από άσβεστούχο πηλό. Προς Β κυριαρχούν ύψώματα από μαλακά πετρώματα. Η έπιφάνεια είναι διαχωρισμένη με πλατιές κοιλάδες ποταμών. Προς Ν υπάρχουν έπικλινή άλλουβιακά πεδία. Τό κλίμα είναι ήπιο ψυχρό. Οι άτμοσφαιρικές κατακρημνίσεις φτάνουν τά 250 - 400 χλστμ. έτησίως. Κυριαρχούν τά όρεινά - στεππώδη τοπία με βλάστηση από φτέρες, διάφορες πόες και άγρωστώδη φυτά. Η κύρια άπασχόληση του πληθουςμού είναι η νομαδική κτηνοτροφία (προβατοκομία, ίπποτροφία). Κατά τόπους καλλιεργείται τό κριθάρι και σιτάρι. Από τό νότιο τμήμα της διέρχεται ο αυτόκινήτόδρομος Σινίν - Λχάσα.

κουκουρβιτίδες ή κολοκυνθίδες (*Cucurbitaceae*). Οικογένεια δικότυλων φυτών με βλαστούς που έθρουν ή άναρριχώνται και που στάμια είναι άβιομοι. Ένα γένος που λέγεται δενδροσικυός και φύτεται στη νήσο Σοκότρα είναι δενδροειδές φυτό. Είναι μόνοικα ή δίοικα φυτά με άνη συνήθως μονογενή, που έχουν κατά κανόνα στεφάνη συμφυή, πάντοτε σχεδόν κανονικά και συχνότερα πενταμερούς τύπου, καρπό συνήθως ράγα ή πέπων, που έχει τό έξωτερικό στρώμα του περικάρπιου σκληρό, χονδροειδές, και τό έσωτερικό σαρκώδες και εύχυμο συνήθως με πολλούς σπόρους. Υπάρχουν περισσότερα από 100 γένη και 900 περίπου είδη, που φύονται κυρίως στους τροπικούς και ύποτροπικούς και των δύο ήμισφαιρίων. Η ΕΣΣΔ έχει 8 - 9 είδη από 6 γένη, όπως τά: βρυονία, πικραγουριά, έλατήριον ο άγριοπιάς (*Ecballium elaterium*) και μερικά άλλα. Καλλιεργούνται περισσότερα από 15 είδη, από τά όποια πολλά έχουν φαγώσιμους καρπούς, όπως άγγούρια, πεπόνια, κολοκύθια και καρπούζια. Στις κ. κατατάσσονται επίσης τά *Lagenaria siceraria*, *Luffa* και *Citrullus colocynthis*. Μερικές κ. χρησιμοποιούνται στην Ιατρική, όπως, π.χ., ή βρυονία και

Τρίτος άνακτορικός πιθαμοφρέας με διακόσμηση Ιερού κισσού από τό θολωτό τάφο 2, Γουβαλάρη Κουκουνάρας (1500 π.Χ., Μουσείο Πύλου).

σαν καλλυπιστικά, όπως ή *Thladiantha* κ.ά. Βιβλιογραφία: Άλέσινα Α., Παλυνολογικά στοιχεία για τη συστηματική και φυλογένεση της οικογένειας των *Cucurbitaceae* juss., στο βιβλίο: Η μορφολογία της γύρης των *Cucurbitaceae*, *Thymelaeaceae* και *Cornaceae*, Λ., 1971. Jeffrey C., *On the classification of the Cucurbitaceae*, «Kew Bulletin», 1966, V. 20, No 3.

Κουκουσίλι (ή Κούκου Σίλι). Νότια όρεινή άλυσίδα της όροσειράς Κουουλόιν, στα βόρεια-ανατολικά άκρα του όρεινου Όιβέτ, στην Κίνα. Μήκος 800 χλμ. περίπου και ύψος ως 6 χιλ. μ. Άποτελεί λωρίδα από άκανόνιστα διαταγμένους όρεινούς όγκους, γυμνές βουνοκορυφές και όροσειρές. Στο δυτικό και κεντρικό τμήμα της υπάρχουν μικρές έστιές χιονιών και παγετώνες. Κυριαρχούν τοπία όρεινών έρήμων.

Κούκουτα (*Cucuta*). Πόλη στη ΒΑ Κολομβία, στα σύνορα με τη Βενεζουέλα, στο δημόσιο δρόμο Μπογκοτά - Καράκας. Πρωτεύουσα του νομού Βορ. Σαντάντερ. Κάτοικοι 229,2 χιλ. (1970). Με σιδηροδρομική γραμμή συνδέεται με τό λιμάνι Ένκορνάντος (Βενεζουέλα), στις όχθες του ποταμού Κατατούμπο. Κέντρο περιφέρειας με παραγωγή καφέ και καπνού και με ύφαντουργική βιομηχανία. Βόρεια από την Κούκουτα (κοιλάδα Κατατούμπο) εξορύσσεται πετρέλαιο.

κουκουτένι. Χαλκολιθικός οικισμός που άπέχει 12 χλμ. από την πόλη του Άσίου, στη Ρουμανία. Άνακαλύφθηκε για πρώτη φορά στο τέλος του 19ου αι. Τά στρώματα που περιέχουν τά πολιτιστικά κατάλοιπα έχουν πάχος 2 μ. Υπάρχουν δύο πολιτιστικά στρώματα. Τό κατώτερο (κουκουτένι Α) χρονολογείται στα μέσα της τέταρτης χιλιετίας π.Χ. και τό άνωτερο (κουκουτένι Β) γύρω στα τέλη της τέταρτης ή στις άρχές της τρίτης χιλιετίας π.Χ. Ο οικισμός ήταν όχυρωμένος με τάφρο και άνάχωμα. Στο κουκουτένι Α κυριαρχεί κεραμική, διακοσμημένη με τρίχρωμα σπειροειδή σχέδια. Βρέθηκαν όμως και άλλα άντικείμενα μεταξύ των όποιων και σκεύη με έγχάρακτο διάκοσμο, χοντροδουλεμένα οικιακά σκεύη, έρ-

του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος. Έχει τιμηθεί με τό παράσημο τής Φιλίας τών Λαών (1974).

Έργα: *Die politische Lage Österreichs und die Aufgaben der Partei*, στο βιβλ.: *Der 21. Parteitag der Kpö*, 28 bis 30. Mai 1970, W., 1970, p. 19 - 58.

μουριά (*Μορέα).

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Μουριατάδα. Χωριό, 6 χλμ. ανατολικά (8 χλμ. όδικά) τής Κυπαρισσίας στή Β Μεσσηνία. Στό χαμηλό λόφο του Έλληνικού, 1,5 χλμ. ανατολικά του χωριού, ήταν γνωστά έρείπια από τό 19ο αί. (Άθαν. Πετρίδης, *Ανακάλυψις τής αρχαίας πόλεως Μοραίας ή Μοριάς κατά τή δημόδη έκφρασιν*, Αθήναι, 1889) πού εΐχαν ταυτιστεί από τόν Lolling με τό όμηρικό Δώριο (*Müller's Handbook*, vol. III, 1889, σ. 99). Άνασκαφές και έρευνες διεξήχθησαν προσωρινά από τόν Μαρινάτο (ΠΑΕ 1960, 201 - 6, πίν. 156 - 8α, ΑΔ 1960, Χρον., 116 - 7, πίν. 97ε - 98β), πού έφεραν αντίστοιχα σέ φώς διάφορα οίκήματα και όχυρωματικά έργα τής Έστεροελλαδικής (ΥΕ) έποχής και, άκριβέστερα τής Έστερης Μυκηναϊκής έποχής. Από τόν Μαρινάτο ταυτίστηκε με τήν όμηρική Άμφιγένεια (ΐλ. Β 593) με τήν παρατήρηση ότι άν ή σημερινή Κυπαρισσία είναι ή Όμηρική, ή παρούσα πόλις δύναται νά είναι ή Άμφιγένεια, διότι άμφότεροι συναναφέρονται υπό του Όμήρου». Από τούς J. E. Lazebny - R. Hope Simpson (*The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad*, 1970, σ. 84) ή ταύτιση του Μαρινάτου άπορρίφθηκε. Η περιοχή προστατεύεται ανατολικά από τό όρος Ψυχρό και έλέγχει άπόλυτα τή διάβαση από τά όρεινά μέρη προς τά πεδινά παράλια.

Τά μνημεία. Κατά τόν Μαρινάτο, τά σωζόμενα λείψανα από έντυπωσιακές όχυρώσεις και αναλημματικούς τοίχους έχουν κυκλώπεια κατασκευή. Στή Ν και Δ πλαγιά του λόφου φαίνονται μεγάλοι προμαχώνας ή πύργος και σημαντικά τμήματα τειχών [ΠΑΕ 1960, 202 εικ. 1, πίν. 156α - β. E. Meyer, *Messenien*, RE Suppl. XV (1978), στ. 218, 11 - 2], πού αναγνωρίστηκαν γενικά σαν μυκηναϊκά (N. Scoufopoulos, *Myc. Citadels*, 1971, σ. 32, 62 - 3. UMME, σ. 290 - 1, άριθ. 201. *Gazetteer*, I, 1979, σ. 168) με άνδρα για νά υποβαστάζονται.

Όλα τά κτίσματα τής Μ. έχουν ανακτορικό - χάρη στήν κυκλώπεια κατασκευή τους - χαρακτήρα και άνάγονται στους τελευταίους μυκηναϊκούς χρόνους, όταν, δηλ., είχε πιά έγκαταλειφθεί ή γειτονική Περιστεριά (OΙ. Dickinson, *Origins*, 1977, σ. 93). Δέν υπήρχε, δηλαδή προκάτοχος μυκηναϊκός οικισμός. Ό Tegyev (*Acta Class. Univ. Debrec.* 3, 1967, σ. 5) υποδήλωσε τή σημασία του οικισμού και τής κεραμεικής του και τόνησε τή σύγχρονη με του άνακτόρου του Έγκλιανού καταστροφή του.

Στήν κορυφή του λόφου - με θέα προς τή θάλασσα - άνασκάφηκε έν μέρος μεγάλο κτίσμα πού χαρακτηρίστηκε σαν άνάκτορο του τοπικού Μυκηναίου δυνάστη (Μαρινάτος, εικ. 2, πίν. 157α). Έχει προσανατολισμό από Δ προς Α και περιλαμβάνει τρεις χώρους (άθρουσα, πρόδομο και μέγαρο) συνολικού μήκους 18,50 μ. και πλάτους 7,50 μ. Τή Β πλευρά του άποτελεί μεγάλος διάδρομος, βόρεια του οποίου επέκτεινονται άλλοι χώροι, άσκαφοί άκόμη. Τά δάπεδα τών δωματίων - όπως και τών άλλων προς Β χώρων - ήταν από κόνιαμα πάνω σέ διάφορα χρώματα υπήρχε και στά

B. E. Μουρίλλο: «Η άγια οικογένεια». Πράντο, Μαδρίτη.

κατώτατα μέρη τών τοίχων. Η διατήρησή τους ήταν καλή σέ μεγάλη έκταση.

Δέν διαπιστώθηκαν κίονες για νά υποβαστάζουν τή στέγη ούτε έστία. Άνάμεσα στα δωμάτια υπήρχαν διόδοι με ξύλινα θυροφύλλα. Από τήν κεραμεική, τό πλείστον οικιακής χρήσης, και τό δειροκύπελλο, πού βρέθηκαν στο διάδρομο και τόν πρόδομο, προκύπτει ότι διανυόταν ή μεταβατική ΥΕ ΙΙΙ Β-Γ φάση όταν έπήλθε ή καταστροφή και ή έγκατάλειψη τής άκρόπολης τής Μ. (περίπου 1200 π.Χ.).

Στή Δ, Ν και Α πλαγιά, στα χαμηλότερα σημεία είχαν κτιστεί οίκήματα, σέ ένα από τά όποια βρέθηκε πήλινη ασάμινθος (λουτήρας). Στή ΝΑ πλαγιά άνασκάφηκε τριμερές κτίσμα, πού θεωρήθηκε ναός (Μαρινάτος, εικ. 3, πίν. 157β). Ό πρόδομος του είχε δάπεδο με πώρινες πλάκες, τό μέγαρο όμοιο δάπεδο και τέσσερις όγκώδεις λίθινες βάσεις κίονων, ενώ ό όπισθοόδομος ήταν άπλός. Άνάμεσα στους τρεις αυτούς χώρους δέν υπήρχε διόδος έπικοινωνίας (R. Hägg, *Op. Ath.* 8, 1968, 46. Em. T. Vermoule, *Götterkult* 1974, σ. V. 58, B. Rutkowski, *Cult Places*, 1972, σ. 299, εικ. 153).

Στόν ανατολικό λόφο (200 μ. προς τά ΒΑ) υπάρχει σύγχρονος τής άκρόπολης θολωτός τάφος, τελείως συλημένος από τήν αρχαιότητα, διατηρημένος, όμως, σέ καλή κατάσταση (μέχρι ύψους 4,60 μ.). Ό δρόμος του είναι στραμμένος προς Ν, έχει μήκος 3,15 μ. και είναι επενδυμένος με άργούς λίθους. Η θύρα (κλειστή με άργολιθοδομή πού φανερώνει χρήση για περισσότερες ταφές) έχει ύψος 1,80 μ. με μείωση πλάτους προς τά πάνω και στόμιο μικρού μήκους (1,25 μ.) με μονοκόμματο άνώφλι. Χαρακτηριστική είναι ή κατασκευή του άνακουφιστικού τριγώνου, πάνω από τό άνώφλι του στομίου, πού ήταν άνοιγμένο μόνο έσωτερικά, ενώ έξωτερικά δέν ύφίστατο.

Ό ταφικός θάλαμος έχει διάμετρο 4,80 μ. και αρχικό ύψος θόλου, τουλάχιστον, 6 μ. Η θόλος έχει κτιστεί με άσβεστολιθικές πλάκες σέ στρώσεις. Σέ βάθος 1 μ. κάτω από τό δά-

πεδο του ταφικού θάλαμου είχε σχηματιστεί κιβωτόσχημος τάφος (1,05 x 0,57 μ.) με κτιστά τοιχώματα και καλυπτήριες πλάκες, πού περιείχε άκτέριστη ταφή παιδιού.

Άπό τά όστά ζώνων πού βρέθηκαν πάνω στην άργολιθοδομή τής εισόδου και πάνω από τήν έπίχωση τής θόλου μαζί με τέφρα ύποτέθηκε από τόν Μαρινάτο ότι έγιναν έπανειλημμένα θυσίες προς τιμή τών Μυκηναίων νεκρών του τάφου και κατά τή Μυκηναϊκή έποχή και άργότερα, ενώ ό ίδιος άντιμετώπισε και τήν περίπτωση νά χρησιμοποιήθηκε ό ταφικός θάλαμος σαν λάκκος άπορριμμάτων. Τά πράγματα, όμως, δέν συμβιβάζονται άφου χρονολογικά προηγούνται τά όστά του δαπέδου από τά όστά τής θόλου πού συνέπεσε. Τήν άποψη για διεξαγωγή λατρείας και θυσιών στον ή πάνω από τόν τάφο ύποστήριξαν και άλλοι έρευνητές (Em. Vermoule, *Boston Univ. Graduate Journal* IX, 1961, 3, 82. AJA 1969, 133. E. Meyer, *Messenien*, στ. 218, 20 - 1. *Gazetteer* 1, 1979, 168).

Η καλή διατήρηση τής θόλου όφείλεται στο ότι τό κατώτερο τμήμα και οι έσωτερικές παραστάδες του στομίου είναι σχεδόν κάθετες, πράγμα πού εφαρμόστηκε και σέ άλλους θολωτούς (Φυτιές 2 Κουκουνάρας, Βοϊδοκοιλιάς) και θαλαμωτούς τάφους (Βολιμίδια) στή Μεσσηνία για νά κερδίζει περισσότερο ύψος ή θόλος.

Βιβλιογραφία: W. A. McDonald, R. Hope Simpson, *AJA* 1961, 232. P. Alin, *Das Ende* (1962), 80. K. Συριόπουλος, *ΠρΠ* (1964), 624. V. R. d' A. Desborough, *LMTS* (1964), 93. J. Bouzek, *Homer. Griechenland* (1969), 49, 50. Marinatos Sp., *Diaspora*, 59. D. Laekley - R. Noyes, *Excavations in S. Greece* (1976), 127.

G. Σ. ΚΟΡΡΕΖ

Μουρίλλο Βαρθολομαίος Έστεμπάν (Murillo, 1618, Σεβίλλη - 1682, Σεβίλλη). Άσπανάς ζωγράφος. Σπούδασε και έργάστηκε στή Σεβίλλη. Είναι από τούς ίδρυτές (1660) και πρώτος πρόεδρος τής τοπικής Άκαδημίας Τεχνών. Ηδη στα πρώτα έργα του διακρίνονται οι επιδράσεις πού Καραβάτζιο, οι θρησκευτικές σκηνές παρουσιάζονται ως γεγονότα από τήν καθημερινή ζωή. Άπό τό 1650 ό Μ. χρη-